

Füzi László

A világ változása

IV. rész

Az egyes ember és a saját korának történelme, a később történelminek bizonyuló események közötti kapcsolatnak számos változata létezik.

Volt, van, hogy az egyént eszközként használta-használja a történelem, eszközként, aztán elpusztította-elpusztítja, vagy félig roncsként dobta-dobja vissza a civil világba. A huszadik század története elég példát szolgáltatott erre, ahogyan ezt teszi a még éppen csak elkezdődött huszonegyedik század is.

Volt az is, hogy az az egy ember, aki éppen a maga életét élte, tudomást sem szerzett arról, hogy tőle valamekkora távolságban történelmi változásokat eredményező események történtek.

S volt, amikor egy-egy társadalom tagjainak döntő többsége a változások mellé állt, részvételével, vagy akár csak hangtalan támogatásával segítette a történelmi eseményekben szerepet vállalókat. Igen, akár hangtalan támogatásával, mert a változások valahonnét a mélyből jöttek.

Ez az utóbbi változat általában a forradalmakra jellemző. A forradalmakban van szükség tömegekre, támogatókra. Ezerkilencszáznyolcvankilencben, bár a forradalmakra jellemző, az iskolában tanult történéssorokra nem került sor, Magyarországon és a többi kelet-európai országban is, minden változás a tömegek akaratával s támogatásával történt meg. Ekkor tapasztalhattuk meg, hogy van, amikor nem a történelem használja fel az embert, hanem az ember, akár az önmagában álló ember is formálhatja a történelmet. Itt és ekkor következett be az a ritka állapot, hogy a hétköznapiakat megélt ember számára sem vesztette érvényét a történelem.

Pár hete nálamnál fiatalabb művészekkel, fotóriporterrel, animációs rendezővel beszélgettem. Egy kiállítás megnyitója után voltunk, már túlestünk a képekről való meditáláson, de a résztvevők közül még senki nem akart hazamenni. Szeretem ezeket a lassan más témákat felszínre hozó beszélgetéseket, ilyenkor hirtelen megnyílnak az emberek, s olyanokról is szót ejtenek, amelyekről máskor, mondjuk, a futó találkozásokon nem beszélnek.

Nem tudom már, miért került elő ezerkilencszáznyolcvankilenc és a rendszerváltás. Beszélgetőtársaim nyolcvankilenc körül fejezhették be egyetemi-főiskolai éveiket, történelemeről, politikáról soha nem beszélgettem velük, most szinte azonnal mondták, az volt életük legfontosabb eseménye, mindenről tudtak, mindenről olvastak és mindenben benne voltak.

Nem lehettek mindenben benne, természetesen, ahogyan én sem voltam, és nem is lehettem mindenben benne, de mert valóban mindenről olvastunk és mindent meghallgattunk, ezért érzékeltünk minden történést – mintha valóban mindenben benne lettünk volna.

Nemcsak érzékeltük a történéseket, hanem akartuk is, ezért éreztük úgy, hogy az, ami történt, az akaratunk és a reményeink szerint történt.

A felidézett beszélgetés előtt pár héttel politikussá lett, nálamnál ugyancsak fiatalabb barátommal váltottam pár szót ugyanerről. Azt mondta, amikor a rádióban az első híreket hallotta a romániai forradalomról, akkor forradalomnak gondoltuk azt, ami történt, stoppal nekiindult Erdélynek, mert ott akart lenni a történéseknél, látni-érezni akarta a változásokat.

Tavaly, az egykori történések huszonötödik évfordulóján, furcsa ezt a kifejezést használni annak kapcsán, aminek mi is az átélői voltunk, a rádióban azokkal készítették beszélgetéseket, akik, barátomhoz hasonlóan, nekiindultak Erdélynek, vagy adományokat gyűjtöttek, s segélyszállítmányokkal indultak útnak. Vállalkozásuk nem volt veszélytelen, volt, ahol rálótték a segélyeket szállító teherautókra.

Ennek ellenére a segélyszállítmányokkal egyre több autó indult útnak, s azok, akik az adományokkal elindultak, feltehetően egyetlen percig sem gondoltak arra, hogy ők most a történelembe léptek bele. Azok sem a történelembe akartak belemenni, akik Nagy Imrék temetésén és az Erdély-tüntetésen megtöltötték a Hősök terét.

De ha nem a történelembe akartak belemenni, akkor mi mozgatta őket, kérdezem.

Az, hogy normálisabb életet akartak élni, mint korábban. Nem tudták elfogadni, hogy a határainkon kívül a magyarságuk miatt néptömegek vannak megaláztatásnak kitéve, ahogyan azt sem, hogy az ő életük is olyan eszmék alatt telik el, amelyekkel nem tudnak azonosulni. Emlékeztek, és a rendszerrel való elégedetlenségüket fejezték ki.

Általánossá vált a változtatás szándéka, ez állt nyolcvankilenc megmozdulásai mögött nálunk is és a többi kelet-európai országban is.

Az elégedetlenség erős, a cél pedig kellőképpen általános volt ahhoz, hogy tömegeket vigyen ki a terekre, az ellenzéki erők korábbi (és későbbi) megosztottsága akkor nem érződött, ez érlelte meg a régi világgal való szakítást.

Ekkor sem a szélkakas csinálta a szelet, a számos ponton kialakuló elégedetlenség formálta át a sajtót, a rádiót, a televíziót, a politikát, ahogy a sajtó, a rádió, a televízió és a politika is visszahatott a társadalomra, s azt is vitte mindig előbbre a változtatás szándékában.

A sajtó szerepe megkérdőjelezhetetlen abban, hogy nálunk is, ott, ahol a nagy tüntetések mellől hiányoztak a klasszikus forradalmi jelenetek, szinte mindenki magáénak érezte a történéseket, mivel a helyszíni közvetítések, a különböző vitaműsorok révén részese lett azoknak, azt is mondhatnám, hogy részt vett rajtuk. Akkorra még nem teljesen alakult ki a televízió egykori fórumokat pótló szerepe, ez majd később tör felszínre, onnét kezdve pedig mindenki kedvére válogathat abban, hogy milyen értékrendszer alapján hallgassa meg az aktuális történések elemzését. Nem, akkor erről még szó sem volt, az egyetlen televízió és a hivatalos rádió alakult át, ahogyan a napilapok is, s még annyi más sajtótermék, s a tudósítók, újságírók kezdték elmondani azt, amit gondoltak. Enélkül a rendszerváltozás egyetlen mozzanata sem vált volna közösségi, társadalmi élménnyé. Pozsgay Imre bejelentése, ötvenhat népfelkelésként való értelmezése nem érintette volna meg az egész társadalmat, ha a délutáni 168 óra című műsor előzetese már nem hangzik el a Kossuth Rádió déli hírműsorában, a romániai forradalom eseményeire sem emlékeznénk úgy, ahogy ma is emlékezünk, ha a rádióban a reggeli ébredéskor nem hallgattuk volna Orosz József géppisztolylövésekkel dúsan alátámasztott tudósításait Aradról, vagy nem figyelhetjük volna, még karácsonykor a román televízió közvetítését a legkülönbözőbb helyszínekről.

A közösen megélt történések alapján egyfajta közös történelmi tapasztalat alakult ki. Tünetekny, ma már csak az emlékeinkben élő pillanathoz kötődött mindez.

1.

Ha hazaköltöztek volna Ágival, még az egyetem után, biztosan házat építettek volna maguknak, mondja.

Azt is tudja, hogy otthon ketten együtt nem tudtak volna mit kezdeni, munkájuk sem lett volna, s a helyüket sem találták volna meg.

Igaz, lettek volna, akik segítettek volna nekik, a nagycsalád akkor még létezett, ő is több ház felépítésénél segédkezett, nekik is segítettek volna, mondja.

Ha az otthoni világhoz közelebb telepedtek volna le, akkor is segítettek volna nekik, mondja. Ebből a távolságból azonban senki sem tudott segíteni nekik, ezt nem lehetett megoldani.

Ez a sorházi lakásunk akkora, mondja, mint amekkora a szülei háza volt. Városi lakás, kényelmesebb, jobban kihasználható, mint az a hatvanas években épült ház. Édesanyja egész életében központi fűtést szeretett volna magának, élete utolsó időszakára talán ezért költözött fel Pestre, lakótelepi lakásba. A fűtés otthon örök gond volt, nyirkos is volt a ház szinte egész évben.

2.

A lakótelepek elterjedésekor sokan választották a korábbiaknál kényelmesebbnek tűnő panellakásokat, a csapdahelyzetet, az előzőeknél szűkösebb tereket csak később tapasztalták meg, mondja.

Szüleinek még nagy kertjük volt, nekik hatvan négyzetméter, nagyobbbat az ő időbeosztásukkal megművelni sem tudnának.

S érteni is kellene hozzá, teszi hozzá a fenti mondathoz.

Ezt a lakást, noha az életformájuknak megfelel, mégis szűknek érzik. Nemcsak élnek benne, mondja, hanem dolgoznak is benne, ezért kicsi nekik, mondja. Itt őrzik a könyveiket is, számukra már sehol nincs hely. Vendégeket is alig tudnak fogadni benne.

S mégis, otthon vannak ebben a lakásban, ez az övéké, ez nőtt hozzá az életükhöz, mondja.

A nappali ablaka a maguk építette kertre néz. Mindig szép ez a kert, tavasszal, amikor friss zöld minden, s később is, télen a hóesésben végtelen nyugalmat áraszt.

Azt mondja, ennyi ma minden családnak járna.

3.

A Vacsiközt Petit sétáltatva ismerte meg. Tolta-altatta a babakocsiban, közben órákat ment, a kocsit tolva a Vacsiközben. Később a nyakába ültette, beszélgettek, úgy mentek utcáról utcára.

Aztán jött a szánkózás, mondja.

Ha esett a hó, bárhonnét, bármikor értek haza, azonnal elindultak szánkózni. Forgalom alig volt, így nem szorultak fel a járdákra, hanem az utcák közepén haladhattak, futott a gyerekekkel a nagy, csöndes hóesésben.

Találtak egy kiöblösödő teret, az utca két házsora egyszer csak eltávolodott egymástól, oda autó nem ment be sohasem, így ott szabadon húzhatta a gyerekeit körbe-körbe, mondja.

Emlékszik, Ágival az első sétájukra hóesésben került sor.

Unokáival is megtette ezeket a köröket.

Amelyikükkel megethette, azt megszánkóztatta.

4.

Ha a körútról a Vacs közre kanyarodunk, akkor a városrész tengelyén tudunk végigmenni. A körúthoz más közvetlen kapcsolódása nincs, a Vacs köz hosszú csíkként, mintegy tengelyként húzódik keresztül ezen a területen, hogy egy idő után már földúttá változzon át, s Pusztavacs irányába vezessen tovább, a szomszédos Talfája köz Talfája pusztára vezet.

Szeretem ezt is, a történetiségre visszautaló földrajzi neveket, mondom.

A térben nemcsak az út változik, hanem az út mentén álló házak jellege is. Az út bal oldalán, ott, ahol a körútról ráfordulunk, a kertészeti főiskolához tartozó szőlőt találunk, a jobb oldalon teniszpálya van, aztán jönnek a házak, az egyik oldalon az újabb építésű polgári házak, a másikon a hagyományosabb családi házak. Park, nagyobb élelmiszerbolt töri meg ezt a rendet az egyik oldalon, a másikon a sorházak következnek, itt lakunk mi is. Aztán egy elképzelt külső gyűrű itteni szakasza következik, majd most már mindkét oldalon családi házak sora. Később tágasabb lesz a tér, a házak is ritkábban következnek, ma már nem annyira tanyákat találunk itt, hanem inkább nagy kerítésekkel, kutyákkal őrzött kúriákat. Az épületeknek ez a szétszórtsága a Kecskemétet északról elkerülő út most átadott szakaszán túl is folytatódik.

Bár a körútról közvetlenül csak a Vacs köz vezet be ebbe a világba, a külső világ felé más kapcsolódási pontjai is vannak, kapcsolódik a régi ötös számú úthoz, a túlsó oldalon a Széchenyiváros panelházai találhatóak, s a Ceglédi úthoz is.

Zöld sziget a Vacs köz, a házak, főképpen a sorházak előtt apró kerteket, előkerteket találunk, ezek kapcsán nevezte Pécsi Györgyi a régi, sokat ígérő Kert-Magyarország kifejezés mintájára Előkert-Magyarországnak ezt a teret.

A házak mögötti kert is zöld, gyepet, bokrokat, fákat találunk mindenütt.

Vannak itt boltok és kocsmák is, előttük nincs zöld, nincs bokor, előttük gödrök vannak még mindig, ha esik, akkor tócsa van, s sár van, mondom.

Vacs (Ocs) említése 1274-ből származik, a török kor kezdetére mezővárossá emelkedett, a török idők végére elnéptelenedett, pusztává vált, tulajdonosai 140 évig bérbe adták Kecskemétnek legeltetésre. A 19. században újratelepítették, a község a Pusztavacs nevet kapta.

Pécsi Györgyi a Maszkok, terek című könyvemről írta a következőket: „Amikor ... leírja az egyik világ megroppanását, ugyanakkor megírja egy másik születését, megerősödé-

sét is. Messziről, gyökereiben emlékeztet ez a kecskemétiesség a Németh László-i Kert-Magyarországra (meg persze más organikus társadalomképekre is, viszont nem emlékeztet a globalizmus utópikus paradicsomára). Csakhogy ennek a Kert-Magyarország-modellnek az érvényességi határa a régió határa. Vannak persze hasonlóan gondozott kertek másutt is az országban, de az ország maga nem egyetlen hatalmas, összefüggő, megművelt Kert. Aprócska előkertek vannak mindössze, mint a sorházaknál (ahová a szerző is kimenekült a betonzsungelből): pár négyzetméteres szigetek, mikrokozmoszok, érvényes kísérletek arra, hogy mai, rettenetes világunkban is megteremthetők az élhető, otthont és közösséget adó emberi élet keretei.*

* Pécsi Györgyi: Előkert-Magyarországon, www.kortarsonline.hu/regiweb/06/01/pecsi.htm

5.

Kertváros, már nem is csendes kertváros a Vacsiköz, s már nincs is messze a várostól, ma már majdnem mindenki autóval jár, így percek alatt beérnek a városba. Az a húsz-huszonöt perc, amennyi nekem a gyalogláshoz kell, két évtized reggeli és délutáni gyaloglásai után már fel sem tűnik, mondom.

Reggel, ha Ágival együtt indulunk el otthonról, a múzeumhoz végig zöldben megyünk, családi házak előtt, olyan ez, mintha faluban sétálnánk. Lassan azért a régi kockaházak rendjét is megváltoztatja az idő, egyet-egy eladnak, lebontanak, új, modern társasházak épülnek az üressé vált helyekre.

Egyre gyakrabban látom, hogy hetek alatt eltűntetnek egy házat, az üres telkeken már semmi nem utal a bennük zajlott korábbi életre. Tíz-húsz év alatt átalakul majd ez a városrész is, nyilván modernebb lesz, kétszintes házak, társasházak állnak majd egymás mellett, de szeretném, ha legalább a szerkezete megőrződne, mondom.

Amikor Ágival munkába megyünk, sokszor eszembe jut az, amit Baka István mondott egy interjúban, az, hogy lassan már csak nagyközségekben, mezővárosokban lehet élni.

Kecskemét már régen nem mezőváros, volt az is valamikor, a nagyközséget pedig ne is említsük vele kapcsolatban, mégis azt mondom, Kecskeméten lehet élni. A városi és a természethez közeli lét itt még nem távolodott végletesen el egymástól, az azonos területen dolgozók személyesen ismerik egymást, a városi lét elidegenítő vonásai ebben a százezernél több embert magába foglaló városban még mindig kevésbé érvényesülnek, mint másutt, mondom.

Azzal, hogy a Vacsiközbe költöztünk, valójában a várost választottuk magunknak és a gyerekeinknek is. Mehettünk volna távolabb is, Katonatelepre vagy Hetényegyházára, néztünk ott is lakásokat, olcsóbban nagyobbakat kaptunk volna magunknak, mint amilyenhez a Vacsiközben jutottunk, de a józan eszünk az mondta, hogy a gyerekekkel, akik iskolába járnak, s délutánonként is vissza kell menniük az iskolába, nem vonulhatunk ki a városból. Nem beszélve arról, hogy a mindennapi munkánk bennünket is a városhoz kötött és köt, a könyvtárra és a város adta kulturális szolgáltatásokra naponta szükségünk van.

Kertváros a Vacsiköz, mondom mindig, ahhoz, hogy ideális kertváros legyen, nem kellene több, csak annyi, hogy mindenki az elvárható módon foglalkozzon a maga területének zölddé formálásával és gondozásával.

Idézem Baka István gondolatmenetét: „Nem véletlen az, hogy amikor még a Kincskeresőt sokfelé hívták, mindig az volt a tapasztalatom, hogy nem a városokban vannak érdeklődők, hanem a nagyközségekben. Ma ugyanis a nagyközségek töltik be azt a szerepet, amit a háború, én nem mondok felszabadulást, – amit a nagy háború előtt a kisvárosok tölthettek be, amiknek már volt egy önálló arcuk, volt egy tájjellegük, megvolt a boruk, megvolt a költőjük. Megvolt a lapjuk...”*

A városi és a város környéki lét kulturális összefüggéseiről a Tapolca melletti Nemesvitan élő András Sándor a következőket írja: „Nem idillt akarok jelezni, hanem egy sokrétű életközösséget, amelyikben be lehet rendelkezni az elérhetőre, és ahonnét persze sok mindennért el kell menni. Az autó szükséges szerszám, a használata pedig egészen másféle, mint Budapesten. A postára is át kell menni a szomszédos Edericsre, bevásárolni Tapolcára, Gyenesdiásra, Keszthelyre...”** András Sándor sorait a Korunk 2016. januári számából idéztem, az irodalmi folyóiratokat tekintve ez a szám próbált először választ adni arra a kérdésre, melyet Kántor Lajos, a szám szerkesztője így fogalmazott meg: Hol él(j)ünk? Ezen a jelenségen is érdemes elgondolkodni.

* Szekszárdi mise, Beszélgetés Baka Istvánnal. A beszélgetést Dránovits István készítette, Forrás, 1996. 5. 14–15.

** András Sándor: Milyen, Korunk, 2016. 1. 36.

6.

Lehet, hogy itt most meg kellene állnom az emlékezésben, s hosszan kellene beszélnem arról, hogy ezerkilencszáznyolcvankilenc után mi minden történt ebben az országban azért, hogy az egyes településeknek önálló arculata legyen. Önálló arculata, még úgy is, hogy saját boruk, pálinkájuk legyen, főképpen pedig saját arculatuk, kultúrájuk. Nem véletlenül emlitem a bort, szakemberek megállapították, magam is írtam egy cikket ennek kapcsán, hogy a regionális gondolkodás, a saját értékekben való gondolkodás a legtöbb esetben először a bor kapcsán jelenik meg először, mondom.

Nem állok meg az emlékezésemben, így most nem készítek leltárt arról, hogy hova jutottak az egyes falvak, városok önmaguk világának felépítésében, azt viszont megjegyzem, hogy Kecskeméten máig érzékelem a kulturális közösség-teremtés jeleit.

A Vacsiköz az irodalomba is bekerült. Sándor Iván Drága Liv című regényének egyik szereplője, Gábor a regény szerint a Vacsiközben született, a Patak utcában. A Patak utca tőlünk északra van, magam nem ismertem, a regény olvasása után kerestem meg, egészen apró, keskeny utca, kevesen fordulnak meg benne. Sándor Iván regényéből idézem a vonatkozó részeket: „A nevem: Szekér Gábor. 1938-ban születtem Kecskeméten. Az apám is ott született, az anyám is. Mindketten gimnáziumi tanárok 1936 óta. Földszintes házban laktunk. Az apai nagyszüleim házában, a Patak utcában. Nagy kertünk volt. Gyümölcsfák. Három sor szőlő. Hátul konyhakert. Nagyanyám burgonyát, borsót, babot, hagymát, paradicsomot ültetett. Ő kapálta. A szőlőt is ő metszette, ő kötözte...”*

A terek Iván számára is, számomra is fontosak. Egyszer Pesten megmutatta a számára fontos tereket, ennek kapcsán, s a Drága Liv kapcsán írtam az egyik esszémben, egy számomra fontos kapaszkodót jelentő esszében, Ivánt megszólítva a következőket:

„A jelenség előhívásának és átvilágításának kényszerét regényed, a Drága Liv mozdította meg bennem, Iván. A regény történéseinek, mozgásainak rendszere érezte meg velem, hogy kísérletet kell tennem annak a térnek az átvilágítására, amelyekben az életem zajlik. A regény nem elhanyagolható pillanatai és gesztusai élnek bennem. Mondjam úgy, hogy a szereplők gesztusa, a regényíró gesztusa és a regényíró pillanata?... Az egyik pillanat: a történet elbeszélőjének emlékezetében megjelenik a Bazilika fölé érkező nap, bevilágítja a szobát, miközben édesanyja zongorajátékát hallgatja. S az egyik legemlékezetesebb gesztus: Liv minden ügyességét elővéve felosont a Deák téri kapitányság épületébe, hogy ellenőrizze, barátja, Gábor láthatta-e onnét ötvenhatban a Népköztársaság útján közeledő orosz tankokat. Miért fontos számomra a fent idézett pillanat és gesztus? Azért, mert a pillanat és a gesztus egymásra vetítése a tér pontos kijelölésének és átláthatóságának élményét sugallja. Azt, hogy létezik egységes tér, s hogy ez a tér átlátható, megérthető. A tér, regényed terének megértését segítette, Iván, hogy egyszer, teljesen véletlenül, bejártuk a regény terévé összenövő utcákat: az Oktogonról indultunk, ettünk valamit az Andrássy út egyik éttermének teraszán, aztán a Goethe Intézetnél, az Opera mellett ráfordultunk a Hajós utcára, a Hajós utca és a Zichy utca sarkán mutattad a házat, amelyiknek a harmadik emeleti szobáját a Bazilika fölé érkező nap megvilágította. Nem volt innét messze a Deák téri rendőrkapitányság épülete sem, hogy rendőrkapitányság volt, legalábbis 1956-ban – ma már nem az –, Kopácsi Sándor emlékezéséből tudtam. S a tiédből, Iván, hogy ötvenhatban jártál abban az épületben. Az Oktogon – Deák tér – Hajós utca – Zichy utca sarok által kirajzolódó háromszögre aztán rávetítettem ennek a háromszögnek az előző századfordulón kialakult mását. Tehettem, hiszen Krúdy mindent megírt arról a világról, John Lukacs pontosan listába vette, hogy mi történt Pesttel száz évvel ezelőtt, Bölcsics Márta és Csordás Lajos pedig elkészítette Krúdy budapesti színhelyeinek pontos kalauzát. Az Oktogonon, ahonnét indultunk, állt az Abbázia kávéház, az Andrássy úton, az Oktogontól a Deák tér irányába vendéglők és kávéházak sorakoztak, ne felejtjük el a mai Írók Boltja helyén álló Japán kávéházat – az Abbázia helyén ma bank található, ahogy szinte mindegyik megszűnt kávéház helyén –, aztán a túlsó oldalon a Nagymező utcai mulatók és az Ó utcai nyilvánosházak következtek, köztük Ady »kakasos« háza, a Goethe Intézet helyén pedig a híres Három Holló, Ady kocsmája. »Ma már nyoma is eltűnt az Andrássy útról – idézem Krúdyt az említett kézikönyvből, 1925-ből –, mert ez a sorsa minden intézménynek, ha még egyszerű serház is, ahová a Szentek és Bolondok beteszik a lábukat. A Három Hollóhoz pedig bőven jártak az akkori pesti szentek, amikor az éjszakának amaz órái elkövetkeztek, mikor a szerkesztőségi szolgálk végre seprőt vehettek a kezükbe.« Az Operaház lépcsőjének szobrainál történt meg Ady kalandja a szfixszel, ma már csak könyveket bújva, történeteket rekonstruálva, emléktáblákat keresve jeleníthető meg az akkori tér és az akkori élet, eltűnt minden, az Andrássy út másik oldalán lévő régi Művész is megváltozott, Mándy Iván asztalának helyét is a Te könyved rögzíti, Iván, s azt is Te mutattad meg, hogy a Lukácsban melyik asztalnál ült Mándy, a Lukács cukrászdának is csak az egyik fele létezik, s arra is kevesen gondolnak, hogy a Hajós utcának az Andrássy út Operával szemközti részén lakott Pilinszky. S az Ó utca – Jókai utca sarkán zajlottak Határ Győző háborús kálváriájának nem mindennapos epizódjai...”* Számomra ezzel az „átvilágítással” léteznek a terek, jó tudnom, ismernem a múltjukat, létezési módjukat.

* Sándor Iván: Drága Liv, Kalligram, 2002, 66.

7.

Soha nem gondoltam rá, még gondolkodásom legrejtettebb zugaiban sem jelent meg egyetlen pillanatra sem ez a gondolat, csak most, az otthoni és az itteni terek egymásra vetítésekor tűnt fel, hogy a Vacsiközről épp úgy, enyhén északkeletről lehet megközelíteni a város főterét, ahogy otthon, a Petőházi útról lehetett megközelíteni a falu középpontjában álló templomot.

Ennek a városnak a főterén, vagy annak közelében öt vallás temploma áll, az otthoni téren egy templom áll, mondom.

Abban, hogy hol lakunk, az éppen adott lehetőségek közötti választáson, valójában az egyetlen adott lehetőség elfogadásán túl semmiféle tudatosság nem játszott szerepet, így véletlennek kell tartanom, hogy immáron negyed évszázada abból az irányból közelítem meg városunk központi jelentőségű terét, mint amilyen irányból korábban otthon mentem iskolába, templomba, moziba, vagy éppen a gyógyszerárba, merthogy ott is a központban volt minden.

A távolság sem lehetett nagyobb ott, ha valami, akkor ez magyarázza, hogy miért fogadtam el azonnal a gyaloglást, mint a közlekedés számomra eleve adott módját.

Azért, mert ebben a mintegy két kilométeres gyaloglásban korábban már szereztem gyakorlatot.

Iskolába otthon mindig gyalog mentem, dolgozni a szerkesztőségbe a legtöbb esetben itt is gyalog megyek. Ha vásárolni kellett mennem még gyerekkoromban, akkor a leggyakrabban biciklire ültem, úgy mentem el. Most is előbb ülök biciklire, ha vásárolnom kell menni, mint amikor dolgozni megyek, úgy tűnik, nagy a beidegződések hatalma, mondom.

8.

Lakásunk nem nagyobb, mint a szüleim által épített ház volt.

Nem nagyobb, de talán nem is kisebb, mondom.

Nem szélesen terül el, mint az otthoni ház, hanem fölfelé terjeszkedik, különösen azóta, hogy a tetőtér után a padlást is beépítettük. Otthon nagy kert volt, előkert is, virágágyásokkal, itt picike előkertünk van, s valamivel nagyobb zöld tér a ház és a garázs között. Szüleim otthon, úgymond gazdálkodtak, annyira, amennyire egy házhoz tartozó kertben azt meg lehetett tenni. Sokat dolgoztak a kertben, krumpli, szőlő, zöldségek, gyümölcsök mind megteremtek ott. A mi kertünkben egyedül a még otthonról áttelepített szederbokor és az egyre terebélyesedő fügefánk hoz termést.

A lakásunk nem nagyobb, s nem is kisebb, mint az otthoni volt. Az otthoni is kicsi volt, amikor mindenki otthon volt, az itteni is kicsi, ha a gyerekeink a családjaikkal hazajönnek, mondom.

A mi lakásunk kényelmesebb, mint az otthoni volt. Bár a szerkezete nem bonyolult, a tér kihasználása mégis jobb, mint azé a házé volt. Mi a lakásunk fűtéséről gázkazánnal gondoskodunk, ha beállítjuk a hőmérsékletet, a kívánt meleg fogad bennünket akkor, amikor hazaérünk. A szüleim minden délután begyűjtöttak a

szobákban lévő kályhákba, reggel aztán kihamuzták őket, csak később építettek cserépkályhát úgy, hogy a három szobából két szobát fűtöttek vele. A konyhában végig kályhával fűtöttek, télen ott is begyújtottak, aztán hamuztak ott is.

Mi kényelmesebben élünk, mint ahogyan ők éltek, mondom.

Azt, hogy a világ az ő életükbe lépett-e bele erősebben, vagy a miénkbe lép bele, nem tudom megmondani.

9.

Nemcsak a lakásunk, a kertünk is más, mint a szüleimé volt.

A két kertet valójában nem is lenne szabad összehasonlítani, otthon a kerítésen belüli előkert nagyobb volt, mint amekkora a mi mostani kertünk.

Mégis azt mondom, hogy írnom kell a kertünkről.

Önmagában, már a léte miatt megkerülhetetlen.

Tavasztól őszig, tavasz kezdetétől majdhogynem az ősz végéig megnagyobbítja a lakást.

Nem csak a terasz, hanem a kert is, ott olvasunk, beszélgetünk, időnként még sütünk is ezt-azt a grillsütőben. A kertnek ez a pihenő, kikapcsolódást segítő funkciója otthon nem volt meg. Igaz, olvastam ott is a kertben, beszélgettünk ott is a kertben, leginkább azonban mégiscsak dolgoztunk, mondom. Ástunk, trágyáztuk a földet, növényeket ültettünk, gondoztuk, kapáltuk, öntöztük őket, a termést leszedtük, fölszedtük a földből a krumplit, s az évszakok, majd az évek változásával kezdődött minden előlről.

Az itteni kerttel kevesebb munka van, mint amennyi az otthoniban volt, mondom.

Ennek a kertnek az értékét az én szememben mégis az adja meg, hogy dolgozni lehet benne, mondom.

Dolgozni lehet benne, s kell is benne dolgozni.

A füvet rendben kell tartani, a fákat, bokrokat nyesni, metszeni kell, figyelni kell mindenre.

Az életünkből, most a magunk életéről beszélek, s nem általánosítva mindenkiéről, már szinte teljesen eltűnt a kétkezi munka, s az a tudás, amelyik a kézzel végzett munkához kötődött. A fű, a fa, a bokor nevelése is tudást igényel, már maga a szerszámok kézbevétele is.

A munka rejtett hajlamokat is felszínre hoz, Ági kedves, kikapcsolódást segítő tevékenysége a gyógynövényekkel való foglalatosság lett, rólam majd később derül ki, hogy a képek vonzanak magukhoz, mondom.

10.

Ott, akkor, amikor a költözés után kiálltunk a terasz szélére, mindezt beleláttuk a tócsákkal tarkított térbe. Akkor még egyik irányba sem volt zárt ez a tér, csak éreztük, hol kezdődik majd a garázs épülete, néztük, méregettük, a szomszédoktól elválasztó kerítés végül is mekkora teret engedélyez nekünk.

Évek kellettek ahhoz, hogy megépítsük magunknak a kertünket.

11.

A garázs építésének is azért örült, mondja, mert az is lehetőséget adott a munkára. Az ásás mellett talán éppen az építkezés volt az, amelyikhez a legjobban kötődött, gyerek- és diákkorának egy részét építkezéseken töltötte. Segített azoknak, akik a nagyobb családból házat építettek maguknak, így tette ezt mindenki, nemcsak náluk, hanem más családoknál is, később, már diákként ez volt számára az egyetlen pénzkereseti lehetőség, még az egyetemistaságának első nyarai is segédmunkával teltek el, mondja.

Azt hiszi, tudott dolgozni. Megtanulta a munka által felkínált ritmust, tudta, mit hogyan kell előkészítenie, melyik anyagból mennyit kell felhalmoznia, hogy ideje is maradjon a pihenésre.

Másképpen nem ment volna, levegővétel nélkül nem ment volna, mondja. Jó ideig tapasztalatlan volt, ráadásul mindig hosszú szünetek után kezdett dolgozni, így az idősek lassú, nyugodt mozgásához, egyenletes munkabeosztásához nem tudott alkalmazkodni. Később odahordta a keverő mellé a cementzsákokat, megkeverte a betont vagy maltert, az állásra annyi téglát készített fel, hogy a kőművesek egy-két órán keresztül tudjanak dolgozni, így teremtette meg maga számára a pihenés lehetőségét.

Este és éjjel zsidbadtak a kezei a fáradságtól és a megerőltetettségtől, mondja. Talán még ma is, hatvanévesen, tudná ezt a munkát végezni. Más ritmusban dolgozna, mint amilyenben fiatalon dolgozott, de biztos abban, hogy kialakítaná maga számára a megfelelő ritmust.

Akkor, amikor a garázst építették, először érezte, hogy magának-maguknak építi azt, amit épít.

Ez sem rossz érzés, tudni, hogy azt, amit épít, maguknak építi, mondja.

A magántulajdon soha nem foglalkoztatta, nem is volt rá különösebb oka, hogy foglalkoztassa, hiszen valójában semmije nem volt, semmijük nem volt.

Most sem a garázs volt a fontos önmagában, hanem az, hogy így, vele válhat teljessé az, amit a világból maguknak kiharítottak, mondja.

12.

Tudta, az is tudás, s nem is elhanyagolható tudás, amit fiatalon az építkezéseken szerzett meg. Emlékszik, ültek az egyik szomszédjuknál, négy szomszéd, azelőtt, hogy az egymás melletti lakásokba beköltöztek, soha nem találkoztak egymással, még csak nem is látták egymást, most viszont az életükből egy-két évet elvevő közös munkára, négy garázs közös felépítésére készülődtek.

Írta már, akkor, amikor az építéshez szükséges beszerzendőkről beszélgettek, kiderült, hogy van olyan szomszédjuk, aki nem tudja, miből is lesz a beton, mondja.

Ha nem tudta volna, hogy a fiatalon, munka közben megszerzett tudása is tudás, akkor ebben a helyzetben megtapasztalhatta volna ezt, mondja.

De tudta, az említett történet nélkül is tudta, hogy fontos ismereteknek van a birtokában.

A beszélgetés során megértette azt is, hogy a panellakásokból kijőve, a napi munka mellett az emberek keveset foglalkoznak a környezetükkel, nem alakult ki bennük ennek a gyakorlata.

Később még érdekes megfigyeléseket tesz majd ennek kapcsán.

Volt más tapasztalata is, az egyik szomszéd a maga kavicsának az árát a másik három szomszédal akarta kifizettetni.

A közös munka közben is kisszerűen működött a világ, mondja.

Munkájuknak meglett az eredménye, a garázsok elkészültek, tető került rájuk, a tetőre cserép, kész lett minden, a kertjük is elnyerte a maga formáját. A garázsok jobbak, mint a hatvanas évek fusizásai nyomán felépített bódék, garázsok voltak, de még jobbak, használhatóbbak lennének, ha a házak építésekor valódi szakemberek munkájával épültek volna fel.

A pincéjükben nem lenne víz, mondja ennek kapcsán, mert jól, szakszerűen szigetelték volna le a pince alját.

Ha a házakkal együtt építették volna fel a garázsokat, s ha a kerteket is kialakították volna a házsor és a garázsok között, akkor nem tudták volna megvásárolni ezt a lakást, válaszolja ellenérvként az előző mondatra.

Akkor, a kilencvenes évek elején az ő életükben így jelentkeztek a kényszerek, mondja.

13.

Emlékszik, péntek délben ment haza, gyalog, a szerkesztőségéből. A körútról ráfordult a Vacsai közre, s azt mondta magában, két napra magam mögött hagyom a világot.

Tudta, a két napban nem lesz más, csak munka, de fizikai munka, s ez kimossa majd belőle az elmúlt hét alatt felgyülemlett feszültségeket, ezzel is tisztában volt. Akkor még nem volt mobiltelefon, legalábbis neki még nem volt mobiltelefonja, számítógépe sem volt, így tudta, hogy nem keresi majd senki, e-mailek sem érkezhettek hozzá, ezek majd csak a kilencvenes évtized közepétől kerülnek bele a világába.

Ha péntek délben lezárta magában a világot, ha ki tudott belőle lépni, akkor két napig csöndes megbékélésben lehetett a világgal.

Ha nem tudott kilépni a világból, akkor a görcsök, feszültségek a két, munkával eltöltött nap alatt is ott munkáltak benne.

A feszültségek mindig abból adódtak, hogy lesz-e elég pénz a lap megjelentetésére, ha nem, akkor mi lesz a lappal, hogyan, miképpen lehet ezt az egészet csinálni. Kiírják-e az aktuális pályázatot, ha igen, elfogadják-e a pályázatukat, kapnak-e pénzt, mennyi pénzt kapnak, mihez lehet kezdeni azzal, amit kapnak, ilyen kérdések körül forogtak a gondolatai.

Nagy súlyok voltak rajta, nagy feszültségek uralták, miközben cipelte a betont, hordta a téglát.

Sokszor vitt haza kéziratosokat, a fontosnak gondolt írásokat otthon újra elolvasta, ízlelgette őket.

Akkor, amikor a körútról a Vacs közre ráfordult, általában ezeken az írásokon gondolkodott.

14.

Gondolta-e, mondjuk a költözéskor, hogy ez a lakás lesz majd az otthonuk, kérdezi magától.

Majdnem teljes bizonyossággal mondja azt, hogy nem.

Ahogy feltehetően azok sem gondoltak erre, akik a saját házuk alapjait ásták valamikor otthon vagy másutt.

Nem gondoltak rá, mert dolgoztak.

Nem gondolt rá, mert a költözés kötötte le, a fordulók, a pakolás, a segítők szóval tartása, kínálása ezzel-azzal. Csak az autóban ülve, a beálló hirtelen csöndekben próbálta felidézni, hogy milyen is az a lakás, amelyikbe éppen költöztek.

Azon, hogy milyen lesz, milyennek szeretnék berendezni, akkor nem tudott gondolkodni.

Akkor még a lakás tereit sem tudta felidézni, idegen, új volt számára minden.

Aztán ez a lakás lett az otthonuk.

A korábban általuk lakott lakások képe törlődött az emlékezetükből, ennek a lakásnak a részletei az ottaniak helyére léptek, igaz, nem teljesen, néha még most is ott keres egy-egy könyvet a könyvespolcon, ahol az az előző lakásban volt.

Gyerekeink elkerültek már Kecskemétről, életüket minden bizonnyal másutt élik majd le, de ha emlékeznek majd a gyerekkorukra, akkor, amikor ez a lakás talán nem is lesz már, ennek a képei, az itt megélt ünnepek, beszélgetések jutnak majd az eszükbe, mondja.

15.

Érzi, az érzelmei is helyet kaptak a lakásukkal kapcsolatos leírásnál. Úgy van ezzel, ahogy mások is azzal a hellyel, amelyikbe beleszülettek, amelyikben felnőttek. Sem az otthoni világot, sem az ittenit nem tudja kívülről, a másik ember szemével nézni. Nem tudja, hogy valójában milyen, mert belülről néz mindent, nemcsak a helyet látja, hanem tudja azt is, ami ott történt, s érzi mindazt, ami a térnek ahhoz a szeletéhez köti, mondja.

Barátja mesélte, amikor először járt Gion Nándornál Szenttamáson, Nándor szülővárosában, alig tudta kapkodni a fejét, nézd, ez milyen érdekes, nézd, ez milyen szép, itt ez történt, ott az történt, s jöttek Nándor történetei. Én már Gion Nándor halála után jártam Szenttamáson, akkor, amikor a szülőházában emlékmúzeumot avattak. Bizony, erősen város-, de inkább faluvég az, ahova született, valóban nem sokban különbözik a faluvégektől, de a Kálvária, a Szív környéke az ott élők számára legendákkal, történetekkel volt tele, Giont ezek a történetek formálták íróvá. Ahogy a táj, vagy egy település, úgy egy lakás sem önmagában létezik, mondja, hanem azok által, akik szemlélik, akik benne élnek, s a maguk világát történetesen egy lakásra vetítik rá.

Arra is rávetítik, mondja, mint ahogyan másra is.

Talán azért, mert önmagam világát vetítem rá a környezetemre, magamat sem tudom kívülről, mondjuk szociológiai szempontok alapján szemlélni, mondom. Nem tudom, hogy jövedelmünket, lakásunkat tekintve melyik társadalmi réteghoz tartozunk, ott, ahol a személyes érdekelttség előkerül, elveszítem az egyébként működő társadalmi látásomat, másokról szinte pontosan meg tudom mondani, hogy milyen helyet foglalnak el a társadalomban.

16.

A sorházi lakást, az otthonukat a rendszerváltás időszaka körüli gazdasági válságnak köszönhetik, mondja.

Igaz, csak áttételesen, teszi hozzá a túlságosan is könnyednek szánt mondathoz. Régen volt, az egész történetre már nem is emlékszik. A történetben két szál kapcsolódott egybe, az egyikben biztos, várták harmadik gyermekük megszületését, érezték, ötüknek kicsi lesz a hatvankét négyzetméteres panellakás, váltaniuk kell. A másik szál ennél bonyolultabb volt. Emlékei szerint az infláció következtében a kötött fizetési részletek értéke folyamatosan csökkent, ezért az OTP akciót hirdetett, azok, akik a fennmaradt kölcsönüket kifizették, lakásaik teljes jogú tulajdonosai lehettek, sőt, azoktól, akik vásárlót is vittek a bankhoz, az OTP visszavette a lakást, így az új vevő jogosulttá vált a különböző kedvezmények igénybe vételére, ők maguk pedig ismét vásárlóként léphettek fel.

Európának ezen a felén nemcsak az életfogytiglani börtön bizonyult, politikai elítéltek esetében, pár évnyinek, hanem adott pillanatban az egész életre való eladósodottság is, mondja.

Így kerültek a korábbinál tizennyolc négyzetméterrel nagyobb lakásba, újra eladósodottan, mondja.

A Fáklya utcai lakásban hét évig laktak, Péter fiuk még ebbe a lakásba született, a születése után pár héttel költöztek a Vacsiközbe.

Feltehetően az itteni sorházbeli lakás az, amelyiket utolsóként próbáltak a maguk képére formálni.

17.

A kilencvenes évek elejére, ezt akkor is így láttam, az irodalmi folyóiratok világa a korábbiakhoz képest erősen felfrissült.

Minden akkori nehézség ellenére történt ez, mondom.

Nemcsak hogy új lapok jelentek meg, mondom, hanem a régebbieknél is szerephez jutottak a fiatal szerkesztők, az egyes irányzatok vezető személyiségei pár esztendeig figyeltek egymásra, s a többi irányzatra is figyeltek.

Nem megkerülhető, hogy a lapok, egyáltalán az irodalom, az irodalom léthelyzetében alapvető változások történtek.

A Kádár-rendszerben még tovább élt az irodalom hagyományos közösségi szerepvállalása, az író, ahogy Illyés mondta, afféle vízügyi hivatalnok szerepét is betöltötte.

Noha ezt a szerepet akkor már sokan megkérdőjelezték, maga a szerep kényszerűen megőrizte magát, ahogyan ezt teszi majd mindig, ha a társadalom részrendszereiben nem oldódnak meg az egyes területekhez tartozó feladatok, ráadásul az így kialakuló helyzetek a késeinek tűnő szerepek hitelességét is újratertik majd mindig, mondja. A szociográfia nyolcvanas évekbeli virágzása is ennek a visszafordulásból származó hiteles szerepvállalásnak volt az egyik megnyilvánulási formája, nem felejtve, hogy a vélt vagy valós reformhelyzetbe is beleélték magukat a szociográfia szerzői.

Arra, hogy a nyolcvankilences átalakulásban az irodalmi és szellemi élet milyen jelentős és meghatározó szerepet töltött be, talán utalnom sem kell. Arról viszont, hogy a politika megváltozása és az irodalom szerepének átalakulása kapcsán milyen rosszul megfogalmazott tételek kerültek forgalomba, mondanom kell pár mondatot.

Írtam már, hogy nyolcvankilencet követően számos íróból lett politikus, az írók közül jó páran bekerültek a parlamentbe. Ha ott valami nehezen elfogadhatót mondtak, akkor azt sokan az írói munkásságuk részének tartották. Akkor is látszott, most is látszik, hogy nem volt az, ha politikusként politikai színtéren szólaltak meg, akkor az, amit mondtak, nem írói munkásságuk részét alkotta, politikai és irodalmi tevékenységük azonban összeolvadt az általános emberi felelősségükben, mindannak, amit mondtak vagy írtak, végső soron politikai súlya volt.

A másik akkoriban gyakran megfogalmazott tétel az volt, hogy az íróknak a szabadon választott országgyűlés hivatalba lépésével már nem kell politikai kérdésekkel foglalkozniuk, arra ott van maga az országgyűlés. Ezt az állítást sem tartottam szerencsésnek, még akkor sem, ha kiváló, ráadásul politikai kérdésekben is megszólaló írótól hallottam, egyrészt azért nem, mert normatív állítást tartalmazott, azaz megmondta, hogy mivel ne foglalkozzanak az írók, másrészt a közvetlen, akár a napi politikai megnyilvánulásokon vagy a törvényhozáson kívül számos olyan társadalmi vagy politikai kérdés létezett-létezik, amelyekben az íróknak akár íróként, akár állampolgárként szükséges megszólalniuk.

Vitatkozni ma már mindkét állítással fölösleges.

18.

A Forrás világa is felfrissült. Azt, ami a Forrásnál történt velem-velünk, képekkel, képekhez kapcsolódó szövegekkel is meg tudnám mutatni. Használhatnám a képeket úgy, ahogy az otthoni világot bemutató könyvemben használtam őket, a képek mellé írnám mindazt, ami az emlékezetemben él a képen megörökített történésekről. A régi, családi, és az új, irodalmi képeskönyv között mégis lenne különbség. A régi világot megőrző képekből kevés maradt meg, ami megmaradt, azokhoz írtam a magam kommentárjait, az irodalmi világra utaló képekből jóval több maradt meg, a mondandóhoz kellene válogatni belőlük.

Rendezvényeinken, a különböző találkozásainkon majdnem mindig ott volt Iskander barátom, ha ő nem volt ott, akkor ott volt más, így a képek, igaz, a szét-szóródott képek valóban őrzik a Forrás történetét.

Amikor Iskanderről írtam, már felidéztem a Forrás húszéves találkozásán készült képen szereplők nevét. Most az ezerkilencszáznyolcvankilenc és az ezerkilenc-

százkilencvenkilenc közötti történések jelzésére ismét visszafordulok ehhez a képhez, Baka István, Balázs József, Buda Ferenc, Csiki László, Dobozi Eszter, Füzi László, Hatvani Dániel, Kiss Benedek, Kovács István, Lezsák Sándor, Nagy Gáspár, Pintér Lajos, Sándor Iván, Szekér Endre, Tornai József és Varga Mihály szerepel rajta. Az öt év múlva, a huszonöt éves Forrás ünnepén készült képen Kötőrő Miklós, a megyei önkormányzat elnöke, Komáromi Attila, Domokos Mátyás, Vekerdi László, Temesi Ferenc, Zelei Miklós, Hatvani Dániel, Csiki László, Fodor András, Tornai József, Utassy József, Sándor Iván, Császár Cirill, a Katona Társaság új pénztárnoka, Baka István, Pintér Lajos, Szekér Endre, Kiss Benedek, Buda Ferenc látható. Ennek az évnek a szeptemberében Tápén köszöntöttük az akkor hatvanesztendős Ilia tanár urat. Az ott készült képen Ilia Mihály és felesége, Júlia, Esterházy Péter, Zalán Tibor, Lengyel András, Ambrus Lajos, Zelei Miklós, Baka István, Baka Tünde, Géczi János, Szekér Endre, Füzi László, Buda Ferenc és Dobozi Eszter alakja örökítődött meg vidám egymásmellettségben. Ezerkilencszázkilencvenkilencben, a Forrás indulásának harmincadik évfordulóján Budapesten, a Múcsarnokban Bahget Iskander Füzi Lászlót, Szekér Endrét, Zelei Miklóst, Dobozi Esztert, Faludy Györgyöt, Sándor Ivánt, Hartay Csabát, Karafiáth Orsolyát, Pintér Lajost, Kiss Benedeket, Utassy Józsefet, Buda Ferencet és Vekerdi Lászlót állította egymás mellé, hogy újabb csoportkép szülessen.

19.

Miután legépeltem a képeken szereplők nevét, azt mondom, hogy nem szeretem a névsorokat. Nem szeretem a névsorokat, mondom, mert valaki mindig kimarad belőlük. Így a hiány pótlásaként azonnal leírom Határ Győző, Kányádi Sándor, Kovács András Ferenc, Markó Béla, Tolnai Ottó, Gömöri György és Ferdinandy György nevét, a képzőművészek közül a Forrásnak ebből az újabb szakaszából mindenekelőtt Benes Józsefét, újra az irodalmárok közül a veránkai táborokban szereplőket, Gion Nándorét, Gálfalvi Györgyét, Ferenczes Istvánét, Tóth Erzsébetét, Pécsi Györgyiét, Lövétei Lázár Lászlóét, Fekete Vincéét, Fekete J. Józsefét, Elek Tiborét, Bombitz Attiláét, leírom Ryszard Kapuściński nevét, s fordulok tovább, Juhász Ferencet élete legutolsó szakaszában, betegségében ismertem meg, verset írt a gyermeket váró Zsófi lányunkról készült Iskanderképre, utolsó versei is versteremtő erejét mutatják, meddig mondjam ezt így tovább, mondanám hosszan, de nem teszem, mert a névsorból mindenképpen kimaradna valaki.

A négy csoportkép segítségével akár a Forrás történetének tíz évét is bemutathatnám, elegáns fejlődésvonalakat rajzolhatnék, de nem teszem, ezt sem teszem, mondom.

Éltünk egyszer így, az irodalom szeretetében, gazdagon, jó tudni ezt.

20.

Számomra meghatározó fontosságú volt, és ma is az, az a kör, amelyikbe a Forrás kapcsán bekerültem, s amelyikkel szerkesztőként-barátként kapcsolatban lehettem.

Fontos volt, mondom, ezért jó ideig nem is tudtam teljesen feloldódni benne. Mindig tisztában voltam azzal, hogy az irodalomban kinek mi a súlya, mondom.

Nem az foglalkoztatott, hogy ki hol dolgozik, a minisztériumban vagy másutt, az sem, hogy az egyik vagy másik barátom éppen melyik kuratóriumban tevékenykedik, valami mást tudtam róluk, azt, hogy a magyar irodalomban, most beszélhetünk folytonosságokról is, évszázados folytonosságokról is, ha kell, mondom, használunk nagy szavakat, az általuk megteremtett mű milyen jelentőséggel bír. Nehéz volt barátként, a hétköznapi szintjén beszélgetnem, társalognom azokkal, akikben a kiemelkedő költőket, írókat, iskolát teremtő tudósokat láttam. Lehet, hogy az elsőgenerációs értelmiségi voltomból származott ez a kettősség, mondom, erről az elsőgenerációságról egyébként soha sem szerettem beszélni. Talán azért nem szerettem beszélni róla, mondom, mert túl sokszor emlegették, erős közhelyekkel dúsítva, talán azért nem, mert talán túlságosan is meg kellett volna mutatnom magamat, ha a dolog természete szerint szerettem volna beszélni róla.

Legyen most is elég annyi, hogy mindig az irodalmat néztem, s az irodalmon, az általuk megteremtett művek, vagy az általuk betöltött szerepeken keresztül láttam azokat, akikkel kapcsolatba kerültem. Ez a távolságtartás természetesen oldódott azokkal kapcsolatban, mondom, akikkel szoros kapcsolatba kerültem, akikkel sokat dolgoztam együtt, de az is túlzás lett volna, ha egy vagy két találkozás után közeli barátnak tekintem irodalmunk nagyjait.

Talán ez az a mozzanat, amelyikben a legpontosabban megragadható az, hogy miért nem akarok irodalmi emlékiratot írni. Az irodalmi világban szerkesztőként vettem-veszek részt, jól körülírható tevékenységi körrel, feladatomnak mindig a hozzám eljuttatott művek nyilvánosságához juttatását tartottam, azért ez is bonyolultabb ennél, mondom, beszélek majd erről a bonyolultságról, a munkám során szerzett tudást ráadásnak tartottam, mondom, fontosnak magát a szerkesztői munkát tartom, annak megítélésére viszont a külső szemlélő a jogosult, mondom.

21.

Valahonnét a távolból felrémlik előttem Esterházy Péter mondata. Nádas Péterről írta, az Emlékiratok könyve kapcsán, az elbeszélt történet bensőségessége ellenére a szerző szinte láthatatlan marad a könyvben, valahogy így hangzott a mondat. Akkor, amikor olvastam ezt a mondatot, elmentem mellette.

Vagy mégsem?

Ha elmentem volna mellette, most nem szólítana meg, annyi más elolvasott, megértett vagy gyorsan elfelejtett mondat után most nem bukkanna fel valahonnét a mélyből.

Figyelmem kellett volna rá, évtizedek óta élek írók, költők, festők közelében, így hát számos esetben megtapasztalhattam, hogy a személyes élet tényei, a családi történések, vagy akár a leghétköznapiabb jelenségek is átlényegülhetnek, s jelentős művek mozgatóivá, motívumaivá válhatnak. Ha jól meggondolom, irodalomtörténeti munkáimban is azt kerestem, igaz, szükségszerűen kisebb rálátással, mint a barátaim esetében, hogy a személyesség miképpen formálja magát a művet.

Most a saját munkám miatt lett fontos Esterházy Péter mondata. Nem az foglalkoztat, hogy bensőséges-e ez a könyv, vagy nem, hanem az, hogy látható-e benne a szerző, avagy nem.

Valójában nem ennek a könyvnek a minemősége, jellege foglalkoztat. Számomra az a fontos, magamban így fordítom át kérdéssé Esterházy Péter állítását, hogy mindaz, ami megtörtént velem, az, amit ebben a könyvben is leírok, szóval a megélt és tudatosított, néha egzisztenciális jelentőségűnek tűnő történések megmutatják-e azt, aki vagyok, vagy valahol, a történések mögött, szinte azok mögé rejtőzve vagyok az, aki vagyok.

Még mindig fordítok a kérdésem, valójában azt kérdezem, mondom, hogy a megélt történések formáltak-e rajtam valamit, vagy az a mag, amelyik a magatartásomat irányítja, eleve adott volt, s a történések csak színezték, mekkora leegyszerűsítés ez, de nem tudom másképpen mondani, az életemet.

Megpróbálom megválaszolni a kérdést. Abba, ami megtörtént velem, az otthonról való kiszakadástól a társkeresésig, a munkához való viszonyomtól az otthonteremtésig, úgy léptem bele, hogy gazdagodjak, valahol a belső világomban gazdagodjak általa.

A fenti mondatot megint csak nehezen írtam le. Nehezen, mert mintha valamiféle tudatosság sugározna belőle, noha életem meghatározó történéseibe egyszerűen beleléptem, semmiféle előre megfogalmazott szándék nem irányított.

Ami megvolt bennem, már a kezdetektől megvolt bennem, az az önépítés szándéka volt.

Nem is volt más célom, így az olvasmányaimnál is rögtön megtaláltam azokat, amelyek egzisztenciálisan érintettek meg. Nyilván ezért találtam rá azokra az írókra, akik közvetlenül az önépítést állították gondolkodásuk középpontjába, így Tolsztojra és Németh Lászlóra.

22.

A kezdetekkor, még otthon, a régi világban, majd hogyanem gyerekkorában azon gondolkodott, hogy ír majd egy alapvetően szociológiai jellegű könyvet, abban a könyvben azt próbálja majd feltárni, hogy milyen körülmények fogták körül az életét, határozták meg azt. Amikor idáig eljutott, hirtelen ugrással már a döntésénél és a vállalásainál tartott, mondja.

A döntéseiről, vállalásairól azonban nem akart írni, mondja.

Nem azért, mert nem akarta magát megmutatni, mondja, hanem azért, mert a döntései és a vállalásai is innen vannak az irodalmon. Az élete részei, az élete azonban nem része az irodalomnak. Az irodalmat csak az foglalkoztatja, ha ma

már bármi is foglalkoztatja, ami az emberek életéből az általánosság szintjére emelkedik.

Mindennek ellenére a körülményei mellett a vállalásai és a döntései is benne lettek volna abban a könyvben, amelyiken akkor gondolkodott, mondja.

Ha hosszan ír magáról valaki, felsejlik annak a veszélye, hogy az írása magánérdekűvé válik, mondja ennek kapcsán.

23.

Az emberek életére hatnak a körülményeik, mondom, ma már nem lehet úgy gondolkodni, ahogyan valaki, mondjuk, a tizenkettedik században gondolkodott, életünk körülményei ezt nem engedik, amivel nem azt mondom, hogy gondolkodásunk úgymond fejlettebb, mint egy tizenkettedik századi embertársunk gondolkodása volt, hanem azt, hogy gondolkodásunk szükségszerűen más, mint az övé volt, merthogy életünk körülményei beleépülnek a világunkba, és számos vonatkozásban meghatározzák azt. Meghatározzák, szélsőséges esetben akár meg is semmisítik azt, gondoljunk például a háborús helyzetekre, vagy akár a járványokra.

Azt mondtam, hogy életünk körülményei hatnak a gondolkodásunkra. Talán erősebben is meghatározzák azt, mint ahogyan gondoljuk, mondom, ennek kapcsán nem csupán a körülmények időbeli változására utalok, hanem az egyazon időben élő emberek körülményeinek, ebből következően az egyazon időben élő emberek gondolkodásának a különbözőségére. Életünk, gondolkodásunk nemcsak a választásainkon múlik, hanem a körülményeinken is, mondom.

Ebben a könyvben életem körülményeit írom le, azt, hogy az időben mi hatott rám, hogyan éltem az életemet, másról nem tudok írni. Nem tudom megmondani, hogy miképpen gondolkodott, mondjuk az érettségi időszakában az a fiatalember, aki akkor voltam, ahogyan azt sem tudom megmondani, leírni, hogy miképpen gondolkodom ma. Ha megkérdeznék egyes kérdésekről, akkor válaszolok rájuk, elmondom, hogyan látom ezt vagy azt a jelenséget, azaz a világról alkotott véleményemet egyes körülhatárolható területek kapcsán meg tudom fogalmazni, de azt, hogy ki is vagyok én, nem tudom elmondani.

Ezért válaszolok nyugodtan arra a kérdésre is, amelyik azt firtatja, nem érzem-e rosszul magam akkor, amikor a külső világnak megmutatom magam.

Nem érzem magam rosszul, válaszolom a kérdésekre.

Nem érzem magam rosszul, mert nem magamról, hanem életem körülményeiről írok, mondom ilyenkor, s tudom azt is, hogy az ember nem azonos a körülményeivel, még akkor sem, ha azok erősen meghatározzák.

Körülményeinkről, mindarról, ami körülvesz bennünket, s számos vonatkozásban meghatározza az életünket, mégis a választásaink mondják a legtöbbet, mondom.

A választásaink nem arról beszélnek, igaz, arról is, számos esetben éppen ez a választásaink tétje, hogy hogyan élünk, hanem arról, hogy hogyan gondolkodunk.

Ha aközött, hogy hogyan élünk és aközött, hogy hogyan gondolkodunk, van kapcsolat, akkor az életünk körülményei és választásaink között is kimutatható valamiféle kapcsolat.

Kimutatható, mondom, de ez a kapcsolat nem eleve meghatározott, hogy a körülmények és a választások nem szükségszerűen következnek egymásból.

A körülményekből a választások kevésbé következnek, mint a választásokból a körülmények, de a szükségszerű kapcsolódás ebben az esetben sem kimutatható, mondom.

A mi életünkben is megjelennek a választási kényszerek, még ha nem is azzal az egyértelműséggel, amelyikkel Sánta Ferenc *Az ötödik pecsét* című regényében Gyurica úr követeli beszélgetőtársaitól, válasszanak, ha feltámadnának, Tomoцеuszkatitinek, azaz Lucs-Lucs szigetének a szörnyűségek sorát végbevivő fejedelmének, vagy Gyugyunak, azaz a megalázott és megcsonkított rabszolgának támadnának-e fel. Ma a választási helyzeteket szinte észre sem vesszük, vagy ha igen, akkor leginkább azokat, amelyek az anyagiak terén készítenek bennünket választásokra, s úgy olvadunk bele egyes rendszerekbe, most nem politikai rendszerekről beszélek, hogy szinte észre sem vesszük, hogy legalapvetőbb emberi-erkölcsi kérdésekben sem dönthetünk már. Nem érdemes meglepődnünk ezen, mára a pénz, a vagyon lett az egyedüli érték, így a választásainkat is a pénz határozza meg. Azt, hogy társadalmi szinten mekkora az anyagiak terén a maguk sikeres vagy kevésbé sikeres pályáját járó, s erkölcsi döntéseket is vállalók aránya, nem tudom megmondani.

Sánta Ferenc *Az ötödik pecsét*-ben arról ír, hogy a Gyugyut választókban az Isten bennük van, én azt mondom, hogy a tételes vallások istenei nélkül is lehet másokra nem rátelepedő életet élni.

24.

Az ember két részből áll, abból, ami vele születik, s abból, amit csinál magából, ezt történetesen Réz Pál mondta a Parti Nagy Lajossal folytatott beszélgetéseiben. Réz Pál nem mondott mást, mint azt, hogy felelősek vagyunk magunkért, nem hivatkozhatunk körülményekre, alkati örökségre, mindenféle meghatározottságra, azt, akik szeretnének lenni, a számunkra adott körülmények között nekünk kell megteremtenuk.

Itt álljunk meg egy pillanatra, a keletkező csöndben mondom, mert nem szeretnék fellengzős lenni, s általánosságokat hangsúlyozni, de jeleznem kell, hogy Réz Pál fenti utalását olvasva meg kellett állnom. Olvastam hasonló mondatokat másutt is, Németh László, aki egész életében alkatban gondolkodott, s egész életműve nem más, kellő leegyszerűsítéssel mondom ezt, mint az alkatával való viaskodása, például azt mondta, nemződni nem elég, meg is kell teremteni magunkat. Megteremteni magunkat, arról, hogy hogyan, miként kell megteremtenuk magunkat, nehéz beszélni. Munka közben, a család életét élve sokat gondolkodom ezen. Hogyan, miként, az alapokat megtalálva, elindulni egy cél felé, ezekről kellene beszélni.

Azt hiszem, ebben az esetben is az út a fontos.

25.

Mondta, fiatalként családregeányt szeretett volna írni, de nem érezte magában az erőt ahhoz, hogy szembenézzen ennek a regénytípusnak a problematikusságával. Később egy kollázsregény terve foglalkoztatta, egy olyan könyvnek a terve, amelynek mindegyik mondatát megírta már valaki, az ő dolga ebben az egészben csak annyi lett volna, hogy a mondatokat összegyűjtse és egymás mellé helyezze. Példák voltak előtte, ott voltak például Esterházy vendégszövegei, amelyekről persze soha nem tudta megmondani, hogy vendégszövegek, annyira belekerültek a szöveg rendszerébe, ott volt Simonffy András történelmi kollázsregénye, a *Kompország katonái*, s ott volt Szabó Gyula hatalmas történelmi regényfolyama, *A Sátán labdája* is, nem beszélve azokról a regényekről, igaz, ezek már túlléptek a kollázsregényen, amelyek több tudatregényt állítottak egymás mellé.

Mások munkáinak a segítségével is magáról szeretett volna beszélni, mások mondatai biztosíthatták volna azt, hogy nem sülyed el önmaga szűkre szabott világában, mondja. Az irodalmat azonban jobban becsülte annál, hogy folyamatosan jegyzetelje, s hogy a mondatokból jegyzékeket állítson össze magának.

Ha az irodalmat nem irodalomnak, hanem forrásanyagként tekintette volna, akkor elkezdte volna gyűjteni a szépirodalmi szövegeket a valamikori faluról, a közösségi világról, az elszakadásról, mondja.

Nem tette ezt meg, az irodalmat soha nem tudta forrásanyagként tekinteni, mondja.

Szabó Gyula a következőket mondta a saját munkájáról: „Kronikák, önéletírások, vallo-mások, naplók, levelek stb. mondták a sorsot, de jobbára külön-külön, egymást nem halló hangként – lévén, hogy a művek jó része akkor egyszerűen nem látott napvilágot –, holott a tenger veszedelem és pusztulás között éppen a »tudósítás« volt az, amit szüntelen kértek-igényeltek egymástól: keresték önmagukat, egymást, egymás hangját, gondolatát, a megtartó kapcsolatot a végtelenül kusza és összevissza szabdalt emberi viszonyok között. A sok külön hang azonban csak az utókori pódiumon, az utókori fülkagyilóban válhat egy-behangzó kórusná, a rengeteg leírt szó csak a »kiváltságos« utókor vállalkozásában sűrűsödhet összegezõ, szintézisbe értelmezett tudósítássá. S ha ez a tudósítás mint műfaj a vállalkozás szándékából született – abból, hogy eleink sorsát valóságos életként éljük meg, vállaljuk személyes élményünké, emlékünkké –, akkor amilyen hagyományos-történelmi az anyag, éppoly könnyen barátkozhatik olyan modern fogalmakkal, mint »montázs«, »kollázs«, »dokumentumregény«, jóllehet a tudósítás nem valami modern utókori lelemény, mert éppen nekik, eleinknek volt közkedvelt szavuk, sőt valósággal létszükségletük, magáról a »kollázstechnikáról« pedig már Bethlen Farkas megvallotta, amikor történelmi művéhez az ajánló szavait írta: »Fát és követ mástól vevék. Enyim az épület fölépítése és alakja. A pók hálójá sem jobb, mert a fonalat magából nyeri, s az enyém sem rosszabb, mert, mint a méh, másokból meríték.« A dokumentum méhe és a fikció pókja tehát amilyen modern, éppoly hagyományos.»*

* Írók műhelyében. A Hét kérdéseire válaszol [Adonyi Nagy Mária, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Szilágyi N. Sándor.] A Hét, 1979. 28. szám, 7. Az író szavait Filep Tamás Gusztáv idézi „Az ember mindent nem választhat meg az életben, ... s mégis úgy kell viselje, mintha ő választotta volna.” Megjegyzések Szabó Gyula életművéhez, <http://www.barkaonline.hu/kritika/4708-megjegyzesek-szabo-gyula-eletm-ver-1>

26.

Nem kollázs, nem idézetekből összeállított esszé Villányi László *A költészet mibenléte* című írása, az idézetek mégis nagy szerepet játszanak benne.* A cím kihívó, de az írás megfelel a szerző önmagával szemben támasztott követelményének. Villányi a magasban egyensúlyozik, de a lépést egyetlenségyszer sem téveszti el. Írása önmagáról, a szerencse fiáról szól, arról az emberről, akinek a megszületése előtt minden úgy történt, hogy ámulhasson az univerzum költészetén.

A szerelmet, a szépséget, a barátságot, a tárgyakat, a tárgyakhoz való viszonyát, s magát a költészetet idézetekkel jeleníti meg. Családi életéhez is idézeteket kapcsol, amikor azt írja, hogy édesapja kőműves volt, akkor Mirko Kovač mondatát emeli a szövegébe: A kőműves a kövek költője. Ha a költészetről beszél, akkor Heisenberg és Borg beszélgetését idézi, Tisztában kell lennünk vele, hogyha atomokról van szó, a nyelvet a fizika is csak úgy használhatja, mint a költészet. A Szépség kapcsán Mallarmé mondatát veszi elő, Nincs más, mint a Szépség, s csak egy tökéletes kifejezése létezik, a Költészet. (A Szépségről van-e itt szó, vagy a Költészetről? Mind a kettőről, mondom.) Aztán Camus mondatát következik, Mi számúztuk a szépséget, a görögök fegyvert fogtak érte. Ezt követően Celan mondatát olvasom, A költészet – az a nyelv sorsszerű egyszerűsége, majd Bahtyinét, A nyelv összes lehetősége csak a költészetben tárul fel... Így jutunk el oda, ahol Villányi László kijelöli a maga feladatát, A szerencse fiának nincs más dolga ..., mint a lehető leglassabban létezve, a lehető legtöbb hallgatásban, találkozzon a világban megnyilvánuló költészetrel, mutassa fel, és természetének engedelmességgel, beteljesítve a planárák ajánlását, avassa költészeté az életet.

Több oldalt kitevő kommentárt kapcsolhatnék Villányi László írásához, külön értelmezhetném minden egyes, mások szövegével alátámasztott állításait, nem teszem. Ennek a mesteresszének nagyobb a téje annál, minthogy kommentárok taglalják egy-egy részletének állításait. Villányi László esszéje végül is a költészetről és a költészet mellett önmagáról beszél, arról, hogy élete miképpen igyekszik eggyé válni a költészetrel. Ez a mostani könyv önmagamról is szól, az esszé így önmagam feladatát is segített megérteni. Nem mások által kényszerítve, hanem a magam akaratából találtam rá erre a feladatra. Nem más ez a feladat, mint az, hogy a magam életét élve a költészetet, az irodalmat, egyáltalán a művészetet megélejem.

* Villányi László írása: *A költészet mibenléte*, Forrás, 2015. október, 3–13.

27.

Az, hogy élni akartam az irodalmat, visszamenőleg a magam számára is értelmezi azt, amit az irodalom körül tettem.

Élni akartam az irodalmat, az írásokat, műveket, ami azt is jelenti, hogy nem az irodalmi életet akartam élni, noha ha akarom, akkor azt a megéltnél jóval intenzívebben élhettem volna meg. Társaságokat kereshettem volna magamnak,

utazhattam volna ide vagy oda, de hát úgy történt, ahogy történt, barátaim, kiváló barátaim voltak és vannak az irodalomban, utaztam is annyit, amennyit, de elmondhatom azt is, hogy egyetlen barátságot sem erőszakoltam ki, a barátságaim úgy születtek meg, ahogy azoknak meg kellett születniük, egymásra figyelve, az idő pedig megerősítette őket.

Az irodalom megélésének vágya számomra leginkább azt magyarázza meg, hogy miért nem lettem kritikus. A kritikus a maga elvárásait érvényesíti egy korszak irodalmával szemben, az elvárásai szerint ítéli meg egy korszak teljes irodalmát. Az, aki élni akarja az irodalmat, korszakokon keresztül utazik, önmagát, önmaga kérdéseit keresi a klasszikus művekben csakúgy, mint a legújabban megjelent könyvekben. Ha kell, korához kötheti magát, ha kell, kilép a korából, nem érdeklődik ennek az időszaknak az összes műve, itt is kedvére válogat, inkább kiemeli azt, ami a maga számára fontos, mintsem megítéli azt, ami nem nyerte el a tetszését. Ha írtam is kritikákat, akkor is magam felől figyeltem a könyveket. Ha nem találtam meg bennük a számomra fontos kapaszkodókat, akkor azt kerestem egy-egy könyvben, amivel kedvet tudtam kelteni az olvasásához. Az olvasható, az elolvasandó könyvekre szerettem volna felhívni a könyvek osztódásának, szaporodásának idején a figyelmet. Mondtam már, hosszú éveken keresztül, lehet, hogy egy teljes évtizeden keresztül rövid kritikákat írtam egy könyves havilapnak. Minden hónapban írtam egy rövid írást egy könyvről, egy könyvről vagy kettőről, ahogyan éppen adódott. Hány könyvről írtam azalatt az évtized alatt, százról, kétszázról?

Nem tudom, de nem is foglalkoztat ez a kérdés, magamnak kerestem az olvasmányokat akkor is.

28.

Elmerült a rendszerváltást követő időszak irodalmában.

Erről az időszakról is az irodalom mondta a legtöbbet, mondja. Annyit beszéltek már a valóságirodalom haláláról, a történet eltűnéséről, az irodalomnak a politikától való elfordulásáról, hogy ismét jönnie kellett valakinek, aki a hagyományos eszközökkel, az oknyomozó újságírás és a típusteremtés határán mozogva tud újat mondani a társadalomról, mondja.

Ha tetszik, áttételek nélkül, a nyers valósághoz ragaszkodva, mondja.

Napok óta Svetlana Alekszijevice *Elhordott múltjaink* című könyvét olvassa. A valamikori szovjet élet és a rendszerváltást követő időszak valóságos lexikona ez a könyv. Lexikon arról, hogy a szovjet időben mit gondoltak az emberek arról az időszakról, amikor már nem a szovjet időkben élnek majd, feltéve, hogy ezt egyáltalán el tudták képzelni, s lexikon arról, hogy a Szovjetunió szétesése után miképpen látták-látják valamikori és mai életüket.

Svetlana Alekszijevice kérdez, kérdez mindenről, a múlttól, Gorbacsovról, s arról, hogy mi történt az emberekkel a szovjet időszak összeomlása után. A válaszokat íróként rendszerezi, típustörténeteket látunk magunk előtt, visszatérő, egymással rokon válaszokat, így áll össze ez a lexikon.

Alekszijevis módszere Kapuściński módszerével rokon, azzal a különbséggel, hogy a lengyel íróval szemben mindig a valóság közelében marad, nem emelkedik a történeti általánosítás síkjára. Vagy igen, de nem a típusalkotás módszerével.

29.

A könyvet szinte tetszőleges helyeken felütve idézek pár mondatot Szeptelana Alekszijevis adattárából. Szeptelana Alekszijevisstől, s azoktól, akik az életük történetét elmesélték az írónőnek. A könyv a szerző öt kötetet kitevő „vörös” ciklusának utolsó darabja, alapvetően a Szovjetunió belüli élettel foglalkozik, de az átmenetre is számos utalást találunk benne.

Az alábbiakban a szövegekből mondatokat emelek ki, idézésüknél nem érintem a szövegek környezetével való kapcsolatát, mondom.

„Azt hittük, hogy a szabadság igazán egyszerű dolog. Eltelt egy kis idő, és megroppantunk a súlya alatt, mert senki nem tanított minket szabadon élni. Csak arra, hogyan haljunk meg a szabadságért.”

„...ami elkezdődött, »csehovi« élet volt. Történelemnélküliség. Minden érték elveszett, kivéve az élet értékét. Meg magát az életet.”

„Én szerettem a birodalmat... A birodalom utáni életben unatkozom. Érdektelen.”

„Egy oroszoknak szüksége van arra, hogy valamiben higgyen... Valami tiszta, emelkedett dologban. Az agykérgünkbe van égve a birodalom és a kommunizmus.”

„A szocializmus arra kényszerítette az embereket, hogy a történelemben éljenek... Hogy mindig valamilyen nagy tervben vegyenek részt...”

„Tulajdonképpen én hülye, mint kiderült, meg is elégedtem volna pusztán a szólásszabadsággal, mert én igazából szovjet kislány voltam, a szovjet dolgok mélyebben belénk ivódtak, mint gondoltuk volna. Dovlatovot és Viktor Nyekraszovot olvasni, Galicsot hallgatni... Nekem ennyi elég is lett volna. Én arról nem is álmodoztam, hogy kiruccanak Párizsba, és végigsétálok a Montmartre-on, vagy megnézem Gaudi Sagrada Famíliaját. Csak hadd olvassak, és hadd beszéljek. Olvasni! A kislányunk, Olecska megbetegedett, még csak négy hónapos volt, súlyos tüdőgyulladást kapott. Majd beleőrültem az aggodalomba. Én is befeküdtem vele a kórházba, a gyereket nem lehetett egy percre sem letenni, csak akkor nyugodott meg, ha állva a kezemben tartottam. Csak járkáltam ide-oda a folyosókon. Amikor egy-egy félóra elaludt, mit gondol, mit csináltam? Kialvatlanul, kimerülten... Na, mit? A GULAG-szigetvilág végig ott volt a hónom alatt, ilyenkor azonnal előkaptam. Az egyik kezemben a haldokló gyerek, a másikban Szolzsenyicin. Számunkra a könyvek foglalták el az élet helyét. Ez volt a mi világunk.”

„A világ sok-sok színes darabkára esett szét. Mennyire vágytunk rá, hogy a szürke szovjet hétköznapiak átváltozzanak egy amerikai film giccses filmkockáivá! ... Minden színes, szép. A mi szovjet cuccaink mind szürkék, szigorúak voltak, mintha katonai holmik lennének. A könyvtárak és a színházak kiürültek. Helyettük bazárokbá és boltokba jártunk. Mindenki boldog akart lenni, most azonnal. Úgy léptek be egy új világba, mintha csak gyerekek volnának... Egy idő után már nem ájultak el, ha bementek egy szupermarketbe. ... Utazhatsz is, ha akarsz. Megnézheted Párizst... Vagy Spanyolországot... A fiestát... A bikaviadalt... Hemingwaynél olvastam róla, s akkor tudtam, hogy soha nem láthatok ilyet. Akkor a könyvek helyettesítették az életet. Így aztán véget értek az éjszakai virrasztások a konyhában, és elkezdődött a sok pluszmunka, fuszás. A pénz a szabadság szinonimájává vált. Mindenkit ez izgatott. A legerősebbek és legagresszívabbak üzletelni kezdtek. ... A szebb életet választottuk. Ahelyett, hogy szépen haljunk meg, mind szépen akarunk élni. Az már más lapra tartozik, hogy nem mindenki fért oda a húsosfazékhoz...”

„Vannak még valahol olyan emberek, mint amilyenek mi vagyunk? A lengyelek is éltek szocializmusban, a csehek is, ők mégsem olyanok, mint mi... Nem tudom, hogyan éljem ezt túl. Mibe kapaszkodhatnék? Mibe?...”

„Én éveken át dolgoztam azon, hogy kiirtsam magamból a szovjet embert.”

„A peresztrojka után sok új felfedezés, sok új érzés és sok új gondolat fogadott minket. Ezek még nincsenek feldolgozva, még nem vált történelemmé. Még nincs erről kész képzet...”

„Az emberek elvesztették a történelmüket. Elvesztették a hitüket. Bármit kérdez az ember, a szemekben csak üresség van. A politikai vezetők megtanultak keresztet vetni, de a gyertyát a jobb kezükbe fogják, mint a vodkásposharat.”

„Bizton állíthatom, hogy Oroszországban normálisan is meg lehet élni, csak nem kell belemászni a politikába.”

„Megy az ember a jól ismert utcákon: a francia, német, lengyel boltok – minden cégér idegen nyelven van. Külföldi zokni, pulóver, csizma... keksz és kolbász... Itteni, szovjet áru már nincs sehol. És akármerre járok, azt hallom: az élet küzdelem, az erős legyőzi a gyengét, ez a természet törvénye.”

„A birodalom bukása óta apa unatkozik, nem érdekli semmi, nincs mivel foglalkoznia. Alapvetően csalódottak... az ő egész nemzedéke. Kétszeresen is vesztesek lettek: egyrészt maga a kommunista eszme is vereséget szenvedett, másrészt az, ami utána jött, érthetetlen számukra, nem tudják elfogadni. Ők mást akartak, talán kapitalizmust, de akkor emberarcút, bájosan mosolygót. Ez nem az ő világuk. Valami idegen dolog. Viszont ez az én világom. Az enyém! Én örülök, hogy csak május kilencedikén kell szovjet embereket látnom...”

„Otthagytam az újságot, egy reklámügynökségnél helyezkedtem el, mert itt többet fizetnek. Sokat keresek. Az emberek jól akarnak élni, ma ez a legfontosabb számunkra. Mindenkit ez érdekel. Nézzen csak bele a tévébe, nézze a tüntetéseket... hát maximum pár tízezer ember megy el, de milliók vásárolnak olasz fürdőszoba-felszerelést. Bárki megkérdez, mindenki átépíti vagy felújítja a lakását, a házát. Utazgat. Oroszországban ilyen sohasem volt. Mi nemcsak termékeket reklámozunk, hanem igényeket is. Új szükségletet teremtünk azzal kapcsolatban, hogyan kell jól élni! Mi vagyunk a korszak irányítói... a reklám az orosz forradalom tükre.”

„Azelőtt a közös eszmék és a kontrollálhatatlan őserők érdekeltek: a háború, Csernobil. Ma elsősorban az köt le, ami a magányos lélek belső terében játszódik.”

A fenti idézetsor zárásaként szereplő mondatokat a szerző mondta egy interjúban.*

* Szvetlana Alekszijejics: *Elhordott múltjaink*, fordította: Iván Ildikó, Európa Könyvkiadó, 2015, idézett részek: 13., uo., 43., 190–191., 33–35., 173., 71., 188., 209–211., 361–362., 414., 307., 425–426., 595.

30.

Szvetlana Alekszijejics könyvét olvasva leginkább azon lepődött meg, mondja, hogy az író az általa látott átmenet időszakáról a hazaihoz hasonló képet vázolt fel.

Az átalakulás általános társadalmi görbéje eszerint egyszerűen leírható, s mindenütt ugyanúgy írható le, mondja, örömmámor, elbizonytalanodás, társadalmi elszegényedés, kiábrándulás, elszakadás a múlttól és a közösségtől, mintha ennyi lett volna maga a történet.

Ha eltekintünk az érzelmektől, lehet, hogy valóban csak ennyi volt a történet, de azoktól nem tekinthetünk el, mondja.

Érdemes elgondolkodni azon, hogy miért éppen a volt Szovjetunió egyik polgára, Majakovszkijra utalnék ezzel a kifejezéssel, adott ennyire pontos adalékokat a szocializmust követő átmeneti időszak megértéséhez, mondja.

Nyilvánvalóan azért, válaszol a kérdésre, mert a homo sovieticus valójában a volt Szovjetunióban alakult ki a legteljesebben, ott formálódott a leghosszabb ideig, s ott használták a legkeményebb eszközöket ennek az embertípusnak a kiformalására, így feltehetően a változások is ott érződtek a legteljesebben, mondja.

31.

Itt azért meg kell állnia egy pillanatra, mondja, hogy pár pontosító megjegyzést tegyen, mondja.

A szocializmus, bár egylényegű volt, mondja, mégis számos változatban létezett, a változatok között minőségi különbségek is adódtak, aki akár egyszer is járt a volt Szovjetunióban, azt erről nem kell külön meggyőzni.

Mindezzel együtt azonban az is igaz, hogy, mondjuk, a hazai szocialista berendezkedésnek is megvoltak a maga áldozatai, s hogy az itteni rendszer is a társadalom és az ember átfelmálását tűzte maga elé célként.

Azt, vagy annak a családját, akit elpusztítottak, vagy akinek tönkretették az életét, nem vigasztalhatja, hogy másutt az itteninél nagyobb méretekben éltek az erőszak eszközeivel, mondja.

Úgy érzi, axiómát kellene teremtenie, ennek kapcsán ismét az *Anna Karenina* kezdőmondatára utal vissza.

Azok, akik megélték az erőszakot, mind egyformán éltek meg, csak a kívülállók láthatják az erőszakot mozgató rendszerek különbözőségeit, mondja, aztán leszámol axiómateremtő kísérletével.

32.

Nem tartozom azok közé, akik visszasírják a rendszerváltást megelőző időszakot, mondom.

Ebben a könyvben is számtalanszor leírtam már, hogy az akkori világnak el kellett tűnnie, mert életképtelen volt.

Végző soron önmagát számolta fel, akkor a mai világot miért ahhoz hasonlítgatjuk folyamatosan, kérdezem.

Ha valami hiányzik a régi világból, ezen a kifejezésen most nem a szocialista világot értem, hanem azt, amelyik a családi és a mindennapi élet szintjén körülvelt bennünket, szóval, ha valami hiányzik a régi világból, akkor a közösség, a közösségi élet hiányzik. A nagycsalád közössége és a még valamennyire megőrződött hagyományos falu közössége, mondom.

A mostani új világ kíméletlenebb, erőszakosabb, mint amilyenek korábban, igaz, konkrét jövőkép nélkül a jövőnkét elképzeltük. Azzal, hogy a szocialistának nevezett elképzélések összeomlottak, eltűnt az a remény is, hogy a mostani világból egy másikba, ennél különbbe átléphetünk, menekülő útvonal nélkül éljük az életünket, ezért nagyon kellene figyelniük az életünket körülvevő keretek formálására, mondom.

Nem tudom, mondom, nem tudom, más kifejezést nem tudok használni, de hát nem is tudhatom, ahogyan senki más nem tudhatja, hogy az átalakulás végbemehetett-e volna tisztábban, humánusabban, azt pedig végképp nem tudom, ahogyan más sem tudhatja, hogy a bontakozó új világnak lehetett-e volna emberibb arca, mondom.

Talán, mondom, ha nem a piac mindenhatóságát hirdető doktrínák uralkodásának idején lépünk bele a kapitalizmusba, de hát a piac mindenféle doktrína nélkül is meghatározó eleme ennek a világnak, teszem hozzá a tűnődésemhez, lezárva rövid meditatálásomat.

33.

A Szvetlana Alekszijevice által leírt jelenségek többségét magam is átéltem.

Igaz, nem sülyedtem bele a múlt idealizálásába, ahogy a piac mindenhatóságát, forradalmi mivoltát sem hirdettem sosem az újabb korok megváltójaként,

az egyikhez nem voltam-vagyok elég öreg, a másikhoz nem vagyok elég fiatal, mondhatnám szarkasztikusan, noha tudom, hogy semmi sem az életkoron múlik, de én is éltem magában a történelemben, a történelem felé való fordulásban, amikor azt hittük, hogy a történelem minden kérdésünkre választ tud adni – ahogy észleltem a történelemből történő kilépés mozzanatait is, mondom.

A régebbi időszakhoz vonzódókkal szemben nem tartok igényt arra, hogy valaki megmondja, milyen célokat kövessék, de azt a társadalmat sem tudom elképzelni, amelyiknek nincsenek nagy, átfogó céljai, elképzelései, mondom.

Akkor, a rendszerváltás időszakában én is figyeltem minden történésre, eseményre, fontos vagy fontosnak gondolt írásra. Az én életemet is irányította az irodalom, noha nálunk a klasszikus magyar irodalomnak az a kultikus, majd-hogynem vallásos tisztelete nem alakult ki, mint amelyik Oroszországban, majd a Szovjetunióban, majd újra Oroszországban a klasszikus orosz irodalmat körülvette és veszi.